

דברי ימי מנזר

הוא התחיל כבית יתומים, הפך לבית ספר, היה בסיס של גדוד תותחנים, ובימי מלחמת השחרור אירח פליטים מקיבוצים מבודדים. קורות חייו של מתחם מנזר רטיסבון

לאן נוסעים?

מנזר רטיסבון
מנזר ותיק במרכז ירושלים

שמועות מספרות כי שכנתנו הצפונית לבנון היא ארץ יפה, ירוקה וציורית, במיוחד על רקע הלבנט המאובק שכולנו שקועים בו. מה חבל שמשחר בגרותה ועד ימינו מצליחים בניה לחרב את יופייה ואת עתידה במו ידיהם במלחמות אזרחים נשנות ועקובות מדם.

סיפורנו מתרחש בירושלים, אך שורשיו נטועים אי שם בהר הלבנון צחור הכיפות. גם סיפור זה, כצפוי, מתחיל במלחמה מקומית שהתחוללה באמצע המאה ה-19 בין הדרוזים למרונים הנוצרים בעקבות סכסוך על שליטה ומעמד. המרונים נטבחו באופן יסודי על ידי הדרוזים, עד שב-1861 הצליח השלטון העות'מאני, בסיוע לחץ לא מתון של מעצמות אירופה, להרגיע את הרוחות. תוצאות רצח העם היו דלדול משמעותי בתפוצה הנוצרית בלבנון, ועשרות אלפי יתומים מרונים הסתובבו מוכי הלב ורעב ברחובות הרי השוף. כיוון שהמרונים הם נוצרים, נחלצו לעזרתם אירופים מזועזעים ורבי חסד וחילצו ילדים וילדות ממלחמת התופת לחופי מבטחים, כלומר לבתי יתומים

באזורים קצת פחות עצבניים של המזרח התיכון. רבים מהילדים הגיעו לירושלים, שבה התחוללה אז תחרות סמויה בין גופים נוצריים מי מהם יבנה ליתומים האומללים בית אבן גדול ויפה יותר, ועם נוף מרגיע יותר לעצביהם הרופפים. חלק מהמוסדות האלה מוכרים לקהל הישראלי עד היום, ובהם בית היתומים שנלך שפתחו הגרמנים הלותרנים ב-1861 על הר גבוה הצופה לירושלים. הקתולים לא פייגרו בפרויקט החמלה והחסד, וב-1865 חנכו נזירות האחיות ציון הצרפתיות שלוחה חדשה למנזר שלהן בעין כרם ובה הקימו בית יתומות במתחם שפעיל עד היום. שלוש שנים אחר כך הציעו האחיות הדיאקוניסות מענה פרוטסטנטי הולם והשיקו את בית היתומות המפורסם טליתא קומי במרחק מה מהחומות.

אופנת בתי היתומים

בשלב זה של הסיפור נחלץ האב הישועי אלפונס רטיסבון, ממקימי מסדר האחיות ציון, להשלים את מעגל ההצלה ופתח ב-1874 בית יתומים קתולי לבנים בעיר העתיקה. רטיסבון, שהיה יהודי

תוצאות רצח העם היו לדול משמעותי בתפוצה הנוצרית בלבנון, ועשרות אלפי יתומים מרונים הסתובבו מוכי הלם ורעב ברחובות הרי השוף

הוקם ביוזמת האב אלפונס ורטיסבון כבית
יתומים לילדי המרונים שנשכחו בלבנון.
מנזר ורטיסבון, ומאחוריו מתחם מגורים
ישראלי יוקרתי
צילום: חני אגמון-שניר

הממתיינים כחכחו בנימוס ושאלו אם אפשר אולי להשקיע קצת פחות בפנלים ולזוז את הפתיחה, כי אין להם ממש איפה לגור בינתיים. בעקבות זאת נחנך המנזר ובית היתומים על שם פטרוס הקדוש של מסדר האבות של ציון בטקס רב רושם ב־1884 למרות שרק האגף הצפוני עמד על מכונו. שבע שנים נוספות ולא מעט תרומות נדרשו כדי להשלים את כל העסק ולהוסיף חלקים נוספים למבנה, אך רטיסבון כבר מת אז ולא זכה לראות את כל זה. גלויה ציורית לתורמים נדיבים מ־1910 מציגה את הקריה הרטיסבונית במלוא הדרה: חזית סימטרית יפהפייה של המנזר ובית היתומים, אגף אחורי ארוך של בית הספר שהוקם לקראת סוף המאה ה־19 וגניון צרפתי מוקפד מכל עבר. חדי עין יוכלו להבחין במבנה קטן

מומר צנוע ובעל חזון וחיבה לפרויקטים, שאף להוציא את היתומים הדחוסים בין החומות לבית קבע גדול עם בית ספר מקצועי דה לוקס שיאפיל על כל המוסדות האחרים. לאחר שיטוטים וחיפושים הוא שם עין על חלקה גבוהה בבעלות הפחה הירושלמי שהצטיינה בתצפית פנטסטית לעיר העתיקה ממערב. בצפון החלקה עמד מגדל שמירה ואיתות משנות השלושים של המאה ה־19 שחלש על דרך גב ההר. אחרי תהליך רכישה ארוך ומפרך שכלל הסדרת רישומי טאבו וחופן של בקשישים מתבקשים, החלה ב־1876 הקמתו של המבנה העצום. חזיתו תוכננה להימתח לאורך כמעט מאה מטרים עטורי יפעה פסידו רנסנסית עם נגיעות בארוך איטלקי וקורטוב אלמנטים רומנסקיים. היתומים

ועגול, בעל כיפה לא אופיינית לרוח האירופית, המבצבץ מהגינה הצפונית. זהו מגדל השמירה העות'מאני שנרכש מהפחה עם המגרש, ושולב בהברקת שימור לא צפויה במתחם בית היתומים. כל הטוב הזה כלל מה שכל ילד נוצרי יתום רק יכול היה לחלום עליו: אולמות שינה רחבי ידיים עם המון מיטות, כיתות לימוד מפוארות, מרתפי ענק ובהם סדנאות ללימוד נגרות, דפוס, חייטות וסנדלרות, וחצר משק עם אורוות סוסים, לול תרנגולות, רפת צנועה וחזירייה. במבנה המרכזי, מדרום לחדר האוכל ולמטבח המשוכלל, שולבה קפלת תפילה מרשימה בכיכובו של פסל פטרוס, הפטרון שעל שמו נקרא המתחם כולו.

שינוי ייעוד הקרקע

לאחר שהיתומים והיתומות המרונים גודלו במסירות בירושלים הם הפליגו אל המשך חייהם בכל קצוות תבל. המבנים

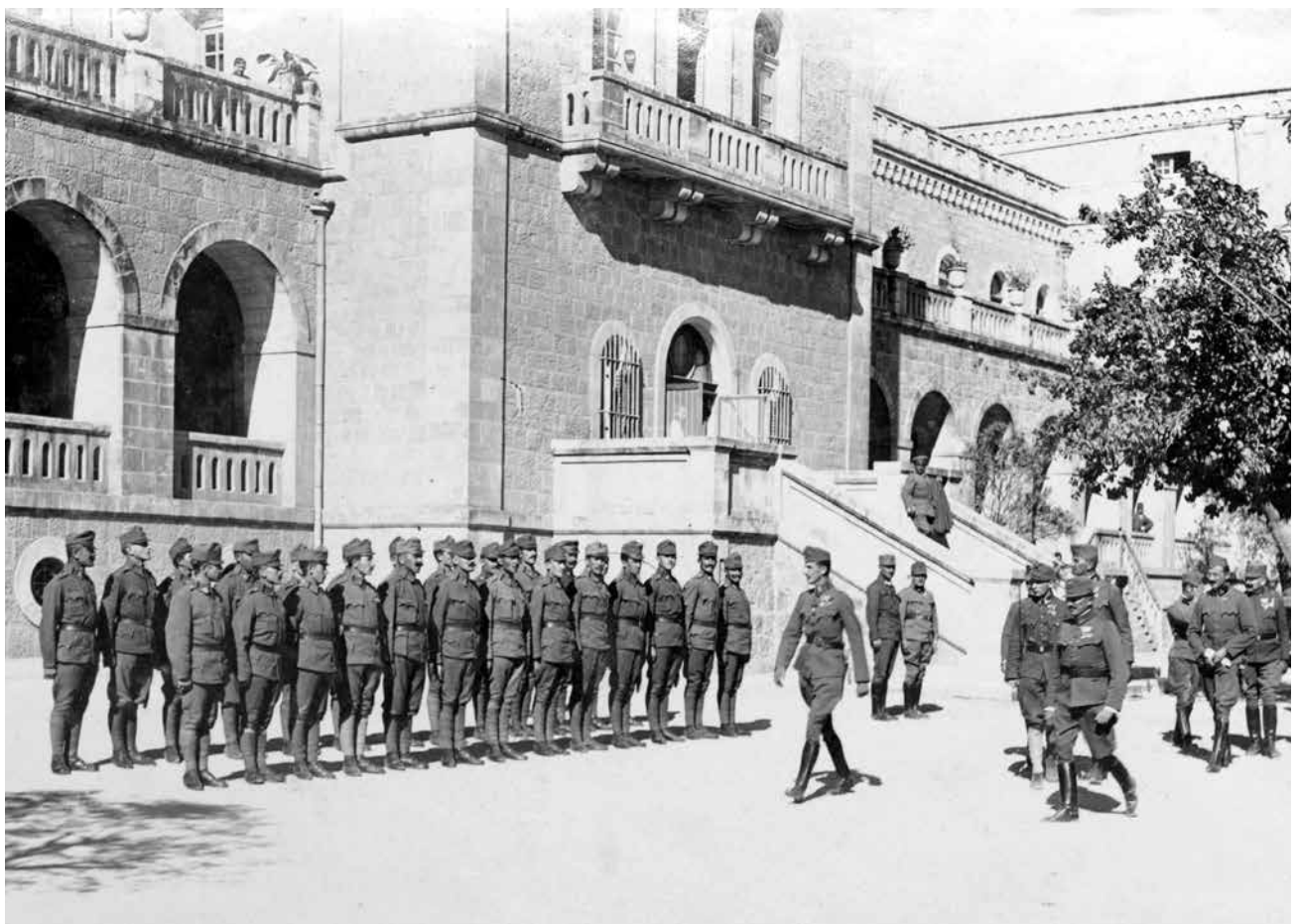
שהוקמו למענם בירושלים שימשו אחריהם כבתי הארחה לצליינים או כבתי ספר – עם פנימייה או בלעדיה – והפכו עם הזמן ליתדות נוצריות בעלות נוכחות מרשימה מאוד בנוף. בימי חג לאומיים או במהלך ביקורים היסטוריים בירושלים, ולפעמים גם סתם כך באמצע השבוע, היו בעליהם מניפים על הגג את הדגלים של ארצות מוצאם, למען ידעו כולם שמדובר כאן במקור גאוה היסטורי ובנכס לאומי. ייתכן שהאבות של ציון היו חושבים פעמיים אם חכם כל כך לנופף בדגל הצרפתי מעל גג המנזר שלהם לו ידעו שבמלחמת העולם הראשונה תתברג צרפת לצד מדינות ההסכמה מול ציר תורכיה, גרמניה ואוסטריה. התוצאה לא איחרה לבוא. עם פרוץ המלחמה בעטו התורכים את נתיני האויב הצרפתים מהמנזר, הלאימו את המתחם כולו והושיבו בו מפקדה של גדוד תותחנים אוסטרי שאליו צורפה גם יחידה רפואית קטנה. מלחמת העולם הראשונה

בחצר הצפונית של המנזר ניצב עד היום מגדל שמירה שהוקם בתקופת שלטונו של אברהמים פאשא בארץ בשנות השלושים של המאה ה־19

McKaby

לאורך השנים נבנו אגפים נוספים שמומנו בעזרת תרומות. גליה שניתנה לתורמים, 1910

ייתכן שהאבות של ציון היו חושבים פעמיים אם לנופף בדגל הצרפתי לו ידעו שבמלחמת העולם הראשונה תילחם צרפת מול תורכיה

במלחמת העולם הראשונה שימש
המבנה את הצבא האוסטרי שסייע
לתורכים במלחמתם נגד מדינות
ההסכמה. חיילים אוסטרים במסדר
בחצר מנזר רטיסבון, 1917
נדב מן, ביתמונה, מאוסף ד"ר תאופיק כנען,
אוסף פריצק, הספרייה הלאומית

פלא יהודים יושבי שכונות הנחלאות
הסמוכות. הוריהם הדלפונים של אלה
התלהבו מהחבילה המפתה שהוצעה
להם: לימודי מקצוע ברמה גבוהה עם
טיפה'לה נצרות על הדרך, ושכר לימוד
נמוך במיוחד מהסוג שרק מוסד עם
סגל העובד בחינם יכול להציע. ההורים
היו אולי מרוצים, אבל בוגרי רטיסבון
נשאו במשך שנים את זיכרונות האימה
מהמורים חמורי הסבר שהצליפו בהם
בסרגלי משמעת, ואת המרתפים
החשוכים ששימשו אותם לעונשים.

מחבוש או מחסה?

אחד הילדים שלמדו שם בשנות
השלושים היה עזרא יכין. הוא נשלח
לרטיסבון עם אחיו, והעלה על הכתב את
חווייתו המפוקפקת:

בשבע וחצי בבוקר היה הפעמון מצלצל,
ואנחנו הסתדרנו בשורות כיתה מול
כיתה. מסיה קמל, מורה בכיתה א'

הסתיימה בבעיטתם של התורכים
ועוזריהם מהארץ כולה, והבריטים
כובשי הארץ השיבו את הנכס היקר
לצרפתים.

עבודת השיקום של מנזר רטיסבון
אחרי המלחמה דרשה לא מעט מזומנים,
ולשם כך השכירו הנזירים בראשית
שנות העשרים את החצר הדרומית
הזנוחה לפלוגה מגדוד העבודה העברי
שעסקה באותה עת בחציבת אבנים
ובבניית שכונות הגנים הירושלמיות.
הפלוגה הקימה בצל המנזר מקבץ
פחונים ואוהלים למגורים, ועד היום
היא זכורה בדברי ימי העלייה השלישית
בכינוי מצועף הנוסטלגיה פלוגת
רטיסבון.

בזכות תרומות מצרפת ועבודה קשה
של הנזירים זכה הקמפוס לשיקום נרחב,
ובשנות השלושים נפתח בית הספר
מחדש. למדו בו כ-350 ילדים מקומיים,
והוא יועד בעיקר לתלמידים נוצרים,
אך רבים מהתלמידים היו באורח

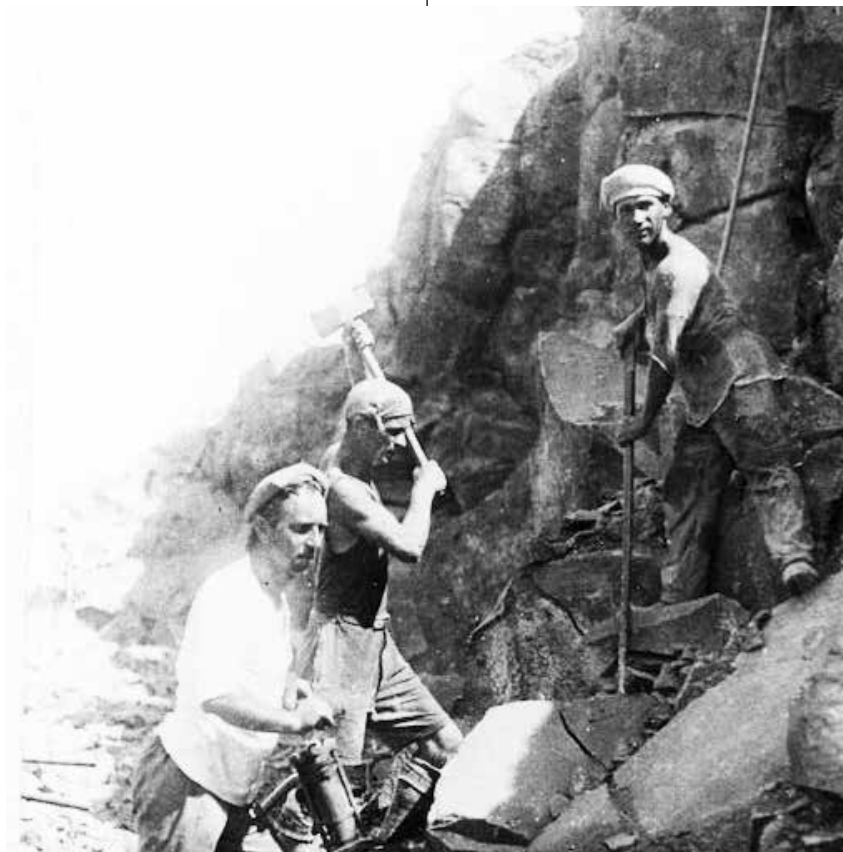
בראשית שנות העשרים השכירו הנזירים את החצר הדרומית הזנוחה לחלוצי גדוד העבודה שחצבו אבנים לבניית שכונות הגנים הירושלמיות

בשמחה, היו הללו נשאים לשעה
נוספת, כלואים בין החומות העבות
(עזרא יכין, 'ספרו של אלנקם', מהדורה
שנייה, עמ' 14-15).

באותם ימים היה הסכסוך היהודי ערבי
בארץ בעיצומו, והדבר נתן את אותותיו
ברוח התלמידים היהודים ברטיסבון.
בזיכרונותיו תיאר יכין עונש שהוא ואחיו
קיבלו:

נשלחנו ל'חבס' [מחבוש] שבו שלט
האב לניאדו המומר. היה זה תא מרתף
אפל וצר, מטר וחצי על מטר וחצי.

וממונה על המשמעת, היה בודק את
השורות ומוליך אותנו בסך לכיתות.
מי שיצא מהשורה או דיבר נדרש מיד
לפשוט את כף ידו כדי שמסיה קמל
יצליף בה במקל החובלים המיוחד
למטרה זו שהזמין לעצמו בנגריה של
בית הספר ... יום הלימודים נמשך עד
ארבע אחר הצהריים ... יום יום עם
סיום הלימודים היו המורים מרכזים את
רשימת הילדים הסוררים והשובבים
ומוסרים אותה לידי מסיה קמל,
ובשעה שהיינו מסתדרים למסדר סיום
הלימודים הכריז מסיה קמל את שמות
החוטאים. וכאשר כולנו פרצנו החוצה

בשנות העשרים הקימו אנשי גדוד העבודה
אוהלים ופחונים בחצר המנזר. קבוצת
חוצבים מגדוד העבודה במחצבת רטיסבון
נדב מן, ביתמונה, מאוסף יצחק שדה, אוסף פריצקר,
הספרייה הלאומית

המגדל על גג המנזר והפסל הניצב
בתוכו היו תוספת מאוחרת למבנה. מנזר
רטיסבון, 1898
עיבוד וצבע: תמר הירדני

מי אתה פסל אלמוני?

על גג חזיתו הסימטרית של מנזר רטיסבון, מול השער, ניצב מגדל קטן ועל גגו צלב מתכת. בתוך המגדל מוצב פסל עשוי שיש לבן העוטה טוגה האופיינית לקדושים נוצרים, הוא עטור תלתלים ובעל זקן קצר ומטופח. ידו האחת מונפת באגרוף והשנייה אוחזת מגילה חצי פתוחה.

האדריכל דוד קרויאנקר, המתמחה בתולדות האדריכלות הירושלמית לדורותיה, זיהה את הדמות עם רטיסבון בכבודו ובעצמו, אלא שלרטיסבון היה זקן עבות וקרכת מפרצים מתקדמת. מקור משנת 1882 מספר כי המנזר של רטיסבון קיבל במתנה פסל של אוגוסטינוס שהגיע במיוחד מצרפת. אוגוסטינוס, בן המאה הרביעית, היה פילוסוף ואיש כנסייה, וסמלו המובהק באמנות הנוצרית הוא ספר או מגילה. חוקרת הנצרות ומורת הדרך איילת אורפז פסלה את ההצעה שמדובר באוגוסטינוס, מפני שהלה מוצג תמיד בבגדי בישוף ולא בטוגה.

אורפז גם הצליחה לפתור את התעלומה כשזיהתה את הדמות עם פטרוס שעל שמו למעשה נקרא המנזר, שכן הוא מתואר תמיד כשהוא לבוש בטוגה, לעתים אוחז במגילה, וגם התסרוקת שלו בייצוגים אמנותיים אחרים דומה לזו של הפסל. מה שחסר הוא רק מפתחות השמים שאמנים נוהגים לשים בידו הימנית של פטרוס, אך ייתכן שזה בדיוק מה שהיה שם באגרוף הקפוצ, אך נשבר בחלוף השנים. כך או כך, צילומים של המנזר בשנותיו הראשונות מלמדים שהמגדל וגם הפסל לא היו חלק מהמבנה בראשיתו.

אם אכן מדובר בפסל של פטרוס, ייתכן כי בעבר אחזה ידו הימנית בזוג מפתחות, בדומה לייצוגים אמנותיים אחרים שלו. הפסל הניצב בראש המגדל בחזית מנזר רטיסבון

Huri nhm

אור קלוש חדר לשם דרך אשנב זעיר. ישבנו שם בחושך ובבדידות שעות ארוכות. היה זה בימי ההפגנות נגד הספר הלבן ... כליאתנו במחבוס נראתה לנו כחלק ממערכת הדיכוי של השליטים הרעים נגד עמנו היהודי. ישבנו אפוא בתא המרתף הצר וצעקנו: "בוז לספר הלבן!" (שם, עמ' 16).

נראה כי התלהבותו של הילד עזרא יכין מהפוליטיקה הלאומית היא זו שהובילה אותו לימים להתגייס ללח"י, והוא התפרסם לאחרונה כחייל המילואים הוותיק ביותר בתולדות ארצנו במלואת לו 96 שנה, עד 120. עם זאת, נראה שאת הפוליטיקה הרטיסבונית הוא קלט פחות, שכן נזירי מסדר האבות של ציון דווקא התייחסו ליהודים באופן עקבי באהדה רבה, ואף הציעו מקלט ליהודי הסביבה שברחו מבתייהם בפרעות תרפ"ט (1929).

כעשרים שנה אחר כך, במלחמת העצמאות, פתחו שוב הנזירים את ביתם בפני פליטים יהודים מהעיר המופגזת, וגם בפני הנשים והילדים שפוננו מכפר עציון חודשים אחדים לפני נפילתו. למשפחות

ארזתם לבד?

< מוצאם של המרונים הוא ארמי ופיניקי, ושפתם גם כיום היא ארמית. בתקופה הביזנטית הם התגבשו סביב נזיר בשם מרון שנטה לקתוליות, וממנו הגיע שמם. לאורך תקופת השלטון המוסלמי הם היו בתחתית שרשרת המזון הפאודלית, והחלו לשגשג רק כאשר קיבלו את חסות האפיפיור במאה ה־18. במאה העשרים, בתקופת המנדט הצרפתי, הם הפכו לרוב בלבנון.

< אלפונס רטיסבון היה התשיעי מבין עשרת ילדיה של משפחה יהודית אמידה משטרסבורג שבצרפת. הוא היה אתאיסט, אך בטיול ברומא ביקר בכנסייה, חווה התגלות והפך לכומר קתולי. לאחר שראה את האור החליט רטיסבון להציג אותו גם לשאר היהודים, ולשם כך הקים בצרפת עם אחיו שהתנצר עוד לפניו את מסדר האחיות ציון שעסק בצדקה ובמיסיון. ב־1855 עקר רטיסבון עם נזירות המסדר לירושלים, תחילה הקים מנזר בעיר העתיקה, בהמשך הוסיף לו בית יתומות בעין כרם, ולבסוף הקים את מנזר האבות של ציון לגברים ובית יתומים ברחוב שמואל הנגיד. ב־1884 רטיסבון מת, ונטמן בבית הקברות הצנוע של האחיות ציון בעין כרם.

בחצר מנזר רטיסבון כשפסל המדונה הניצב שם עד היום מביט בהם בתדהמה. עם חלוקת ירושלים במלחמת העצמאות מצאו עצמם רוב תלמידי רטיסבון הערבים במזרח העיר, כלומר בצד הלא נכון של הגבול, ולצהלתם לא

אלה הצטרפו עשרות ילדים שפונו מקיבוץ מעלה החמישה ללא הוריהם בימי ההפוגה, לאחר שהוחלט כי מסוכן להשאירם בקיבוץ תחת הפגזות קשות. תמונות סוריאליסטיות מהימים ההם מציגות את הילדים הישראליים משחקים

טיירי רטיסבון נתנו מקלט ליהודים מירושלים ומסביבותיה פעמים אחדות בתקופות מלחמה. ילדי קיבוץ מעלה החמישה משחקים בשלג בחצר המנזר במהלך מלחמת העצמאות, 1949. ארכיון קיבוץ מעלה החמישה

נזירי המסדר התייחסו ליהודים באהדה רבה, והציעו מקלט ליהודי הסביבה שברחו מבתייהם בפרעות תרפ"ט ולמשפחות קיבוצים שפונו במלחמת השחרור

מראשית שנות השבעים פועל במקום
סמינר תאולוגי להכשרת כמרים.
הקפלה באגף הדרומי של המנזר
Benoit Soubeyran

מודיעין שלום

■ איפה לאכול

קִזְה

בצלאל 7
כשר, חלבי, ללא גלוטן
079-5658822

שְׂמוּלָה

אגריפס 34
כשר, בשרי, 02-6233883

רחל בשדרה

שדרות בן מימון 13
כשר, חלבי, 02-6644122

■ עוד באזור

בית לוי אשכול

שדרות בן מימון 46, ירושלים
כניסה בתשלום, 02-6313091

מוזאון היכל שלמה

המלך ג'ורג' 58, ירושלים
כניסה בתשלום, 02-5889005

בית האמנים

שמואל הנגיד 12, ירושלים
כניסה חופשית, 02-6253653

שמואל הנגיד, כשפרופ' ליבוביץ נכנס
להתפלל בבית הכנסת ישורון ופרופ'
דיבואה נכנס ללמד בסמינר רטיסבון.
גלגולים רבים עברו מאז על המנזר
ובית היתומים על שם פטרוס, ואלה
כללו בין היתר גם עסקת קומבינה
לבניית מתחם מגורים ישראלי יוקרתי
בחצרו האחורית. ב־1998 פרס הוותיקן
את חסותו על המנזר ועל הסמינר גם
יחד, והוא מפעיל במקום פנימייה
לתלמידי המוסד ובית הארחה לצליינים.
אם תרצו לבקר ברטיסבון שלא על
תקן צליינים או פרחי כמורה, תוכלו
להתרשם בעיקר מהחצר הקדמית
הפתוחה בחלקה לציבור. כדי להיכנס
לתוככי המתחם צריך להתקשר ולתאם
מראש (02-6259171). □

יכלו עוד להגיע לבית הספר. גם חלק
מסגל המורים נתקע במעבר מנדלבאום,
מה שהביא לבסוף לסגירתו של בית
הספר. במנזר שוכנו אז משפחות יהודיות
רבות שפנו מהשכונות שנכבשו, וחברי
סגל של האוניברסיטה העברית שחלקם
הוסיפו להתגורר בו במשך שנים רבות.

בתוכני העיר הישראלית

סביבותיו של מנזר רטיסבון התמלאו
שכונות יהודיות, וב־1970 עבר המתחם
הסבה ונפתח בו סמינר תאולוגי לפרחי
כמורה שהציע בין היתר גם שיעורי
נצרות לישראלים סקרנים. זקני
ירושלים זוכרים מהימים ההם את שני
הפרופסורים מהאוניברסיטה העברית –
ישעיהו ליבוביץ והאב הדומיניקני מרסל
דיבואה – הולכים יחד ברחוב המלך ג'ורג'
כשפרופ' ליבוביץ מבקר בחריפות את
מדינת ישראל והפרופסור הנזיר מתווכח
אתו וטוען שמדובר במדינה נפלאה.
בסופו של דבר היו השניים נפרדים ברחוב

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי
ירושלים וארץ ישראל במכון שכתר,
מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי,
חוקרת ירושלים וסופרת

